

BOGIŠIĆ U ODESI 1871. GODINE

Ivanišin Nikola

Kod čitanja Bogišićevih autobiografskih zapisa¹ uočava se autorova težnja, da što opširnije opiše svoj život, a posebno svoje radne uspjehe, te priznanja, odlikovanja i nagrade, kojih je bilo mnogo u njegovom životu.

Međutim, u Bogišićevom životu i radu bilo je i poteškôcâ i neuspjehâ, ali o tome on nije mnogo bilježio u svojim autobiografskim zapisima. Poteškoçâ i neuspjehâ bilo je i u Odesi, gdje je Bogišić kao redoviti profesor predavao na pravnom fakultetu, u razdoblju od početka 1870. do kraja 1871. godine.

Iz Jagićevih memoara »Spomeni mojega života«, a i iz dopisivanja Jagić-Bogišić² vidi se, da 1870. godine Bogišić u Odesi nije imao nekih osobitih poteškoça. On je tada na fakultetu važio kao utjecajna ličnost. Bio je u dobrim odnosima s rektorom Leontovičem,³ i zajedno sa Sreznjevskim mnogo pomogao Jagiću da dođe u Rusiju. Godina 1871. već je zažonjetnija. Ta godina obilovala je burnim događajima, koji su imali osjetnog utjecaja na dalji Bogišićev život i rad, a u biografskim zapisima skoro potpuno se prešućuje. Svega nekoliko redaka iz Bogišićeve autobiografije izgleda da se odnose na tu godinu: »Poznato je, da su sve ruske universitati počevši od godine 1865. po prilici, bile postale pozornicom silnijih pokreta i nereda, čiji intimni karakter ne možemo ovdje ispitivati. Što se tiče prividnijeh, vanjskijeh uzroka tijeh nereda, najneznatnija izlika dala bi im povod: dovoljno je bilo katkad opomenuti jednog mladića ili mu reći oštriju riječ kad je to zaslužio. Ni odeska universitat nije izbjegla toj zarazi i nju je ona više puta zahvatila. Nije dakle čudo, da je ta periodična oluja, kako i druge glasovite, profesore zahvatila i g. Bogišića. Tom prigodom on je

¹ Bogišić je u tri navrata pokušao da piše svoju autobiografiju. Sva tri koncepta sabrana su u »Spomen-knjizi Dr. Valtazar Bogišić«, koja je izdana u Dubrovniku prigodom 30-godišnjice smrti 1938. godine. Jedan koncept preštampan je iz kalendara »Dubrovnik« za godinu 1900., 1901. i 1902.

² 104 Jagićeva pisma, upućena Bogišiću, čuvaju se u Bogišićevoj biblioteci u Cavtatu, a bit će uskoro objelodanjena u Građi Jugoslavenske akademije.

³ Leontovič Fjodor Ivanovič, ruski pravni historik, od 1869. do 1877. godine bio je rektor sveučilišta u Odesi.

pokazao mnogo srčanosti i sa svojom energičnom dostojanstvenošću izišao časno i bez povrede iz ovoga iskušenja nove vrste».⁴

Koji su to pokreti i neredi na odeskom sveučilištu »čiji intimni karakter ne možemo ovdje ispitivati«, i kakva su to iskušenja zbog kojih je Bogišić morao da pokaže mnogo energije i srčanosti, da bi iz svega »izišao časno i bez povrede«.

U Bogišićevoj biblioteci u Cavtatu nalazi se oveći omot spisā i pisma pod zanimljivim naslovom⁵ »Studentski bunt u Odesi 1871. godine«. Taj omot zanimljiviji je to više, što je većinu spisa pisao sam Bogišić⁶ i što je on u njima dolazio do izražaja kao izvrstan pravnik-praktičar. Zašto je bilo potrebno, da Bogišić kao pravnik brani svoje pozicije, i to baš u odnosu na »studentski bunt« u listopadu 1871. godine? Sadržaj spisa, koji se nalaze u omotu, unosi nešto svijetla u to pitanje. Najzanimljiviji spis je anonimno, prijeteće pismo upućeno Bogišiću sa strane studenata. U pismu, pored ostalog, napisano je slijedeće: »Milostivi gospodine hoćete li Vi konačno napustiti naš univerzitet. Vi ste na jedan brutalan način uvrijedili studente . . . mislite li Vi, da će Vam to ostati nekažnjeno . . . Nikakva policija neće Vas spasiti . . . Savjetujemo Vam, da što prije napustite naše sveučilište«.

Iza tih prijetnji slijedio je anonimni potpis »Studenti«.

Tome pismu izgleda da su prethodili događaji, koje je Bogišić zapisivao u svoj dnevnik.⁷

»Subota 16. oktobra 1871.

Od 11 do 12^h ja sam održao predavanje, koje se sastojalo iz čitanja pravnih običaja s raznim objašnjenjima i dopunama. Studenti, kojih je bilo oko šezdesetak (osobito su moja predavanja u subotu bila dobro posjećena, bolje od predavanja ostalih profesora pravnog fakulteta) vidjelo se da se interesiraju predavanjem i mojim objašnjenjima. Tim više upadalo je u oči neprilično držanje studenta Bera, koji je potpuno ležao na klupi i na taj način htio da pokaže svoju nezainteresiranost k onomu što sam ja objašnjavao. To je mene vrijeđalo tim više, što je njegovo držanje u odnosu na pažnju ostalih studenata predstavljalo čudnu oprečnost. To je bio treći ili četvrti put, kako se gospodin Ber nepristojno ponaša na mojim predavanjima«.

Zatim Bogišić navodi, kako je izgubio strpljenje i opomenuo Bera,⁸ koji se trgnuo, pristojno sjeo za klupu i pažljivo otpočeo da sluša predavanje, kao i ostali studenti. »Moja primjedba Beru (nastavlja Bogišić) nije ostavila ni na Bera, ni na ostale studente neki jači ili oštriji utisak, kako se poslije pričalo. Predavanje se završilo na potpuno

⁴ Spomen-knjiga Dr. Valtazar Bogišić str. 50. Bogišić u svojim autobiografskim zapisima o sebi govori u trećem licu.

⁵ Spisi se čuvaju u Bogišićevom arhivu kutija 23 pod brojem 11 u Bogišićevoj biblioteci u Cavtatu.

⁶ Bogišić je pisao ruski (preveo N. Ivanišin).

⁷ Zapisi iz dnevnika nalaze se među pomenutim spisima u kutiji 23, br. XI.

⁸ U spomen-knjizi na str. 90. Bogišić iznosi, da su takvi sitni sukobi sa studentima često prouzrokovali profesorima razne neugodnosti.

normalan i miran način. Studenti, a i sam Ber donijeli su mi na katedru knjige u kojima su bili tekstovi s objašnjenjima zakonâ. S odgovarajućom uljudnošću rastao sam se sa studentima».

Četiri dana poslije toga, naizgled bezazlenog, događaja Bogišić je ponovo zapisao u svoj dnevnik:

»Srijeda 20. oktobra.

Taj dan sam držao predavanje od 10 do 11 h., ali došao sam na sveučilište pola sata prije predavanja i otišao u dvoranu savjeta, gdje sam se obično pripremao za predavanje, zato jer je ona nedaleko predavaonice. Tačno u četvrt jedanaest ja sam izišao iz sale s namjerom, da uđem u predavaonicu, koja je bila u atriju s lijeve strane glavnog ulaza sveučilišne zgrade. Na prolazu, u predvorju, nalazila se veća grupa studenata, koja meni nije osobito upadala u oči. Prvo zbog toga, jer se u predvorju pri glavnom ulazu obično skupljaju studenti svih fakulteta, a drugo, jer sam ja već potpuno zaboravio primjedbu, koju sam upravo Beru prije četiri dana. Na taj način probio sam se kroz redove studenata do vrata predavaonice s kojih sam već vidio, da u predavaonici nema ni jednog čovjeka, unatoč tome što je predavaonica bila uvijek dobro posjećena. Tada sam razumio, da je demonstracija, ali nisam spoznao zbog čega je ona izbila i vraćajući se nazad u dvoranu savjeta opazio sam, da su studenti bili glasniji. Neki govore i o zvižducima, ali ja ih nisam čuo».

Nadalje Bogišić izražava čuđenje što je među grupom studenata zapazio i pomoćnika prorektora i konstatira, da među studentima, koji su demonstrirali, nije zamijetio ni jednog od svojih slušača.

Taj Bogišićev sukob sa studentima nije ostao u granicama sveučilišta već je prodro i u javnost putem brojnih napisa u ondašnjoj ruskoj štampi.⁹ U »Moskovskim novostima« od 31. IX. 1871. objavljen je članak u kojemu se govori o Odesi, kao gradu, koji želi da sebe proslavlja raznim skandaloznim događajima. Takvi događaji desili su se na sveučililištu, i to na predavanju profesora Bogišića . . . , zatim se iznosi slučaj studenta Bera, kojega je navodno profesor »istjerao« iz predavaonice. Opis samih demonstracija, onako kako je prikazan u članku, vidno se razlikuje od Bogišićevih bilježaka iz dnevnika, jer iz članaka proizlazi, da je sukob bio kud i kamo oštiji, i da su čak studenti izjavno prijetili Bogišiću i uzvikali »Van s njim«, »Van s njim«.

Koliko god slučaj sa studentom Berom izgledao neznan, glas o njemu prodro je i izvan granica Rusije. U pismu¹⁰ iz Carigrada od 9. XII. 1871 jedan Bogišićev prijatelj pisao je o vijestima koje dolaze iz Odese među ostalim o ovo: »Na sveučilištu se dogodila neugodna »istorija« zbog sukoba profesora Bogišića s jednim studentom. Stvar je sama po sebi sitnica, i kao takova mogla bi se i završiti, ali zahva-

⁹ Isječci iz raznih ruskih novina, koji se odnose na takozvani »studentski bunt« također se nalaze u pomenutom omotu, u kutiji 23 pod brojem 11.

¹⁰ Pomenuto pismo nalazi se među spisima kutija 23 pod broje 11.

ljujući netaktičnosti rektora i sveučilišnih vlasti bila je preuveličana i dovela je na kraju do zatvaranja sveučilišta«.

Zatim prijatelj javlja o glasinama po kojima su neki studenti poslani u Sibir i t. d. i t. d. Na kraju pisma uslijedila je uobičajena prijateljska utjeha. U jednoj izjavi u prilog Bogišića, jedan drugi njegov prijatelj izjavljuje, da primjedba studenata Beru, ni u kom slučaju, nije mogla predstavljati uzrok krupnih studentskih nemira, nego je ona mogla biti samo neznatan povod, a razbuktavanju strasti pridonijelo je i pisanje tadanje ruske štampe¹¹ i to: Odeskog vjesnika br. 100, Novorosijskog telegrafa br. 96, Petrogradskih novosti br. 129 i Golosa br. 282. Dakle štampa je dala najširi publicitet tome događaju, a po ovom mišljenju pridonijela i žestini pomenutih studentskih demonstracija.

Sam Bogišić bio je vrlo uznemiren i u pismu¹² nekom Mihajlu Aleksandroviću on izražava ovakve misli: »Pišem Vam ove redove s ražalošćenom dušom, i u takovu moralnu stanju da ja dapače ne znam, da li mi je moguće izraziti to što želim: ipak se nadam, da ćete me razumjeti«. U daljem toku pisma Bogišić opisuje slučaj sa studentom Berom i izražava svoje uvjerenje da je taj sukob u svakom slučaju bio samo povod, a nikako uzrok studentskih nemira. Bogišić nadalje naglašava da u cijeloj stvari »Korijen zla nalazi se kud i kamo dublje . . . Agitacija protiv mene provodi se i u javnosti i među studentima, a dapače i među profesorima i to na takav način, da se bojim kakovih god odlučnijih mjera protiv mene«. U istom pismu Bogišić jadikuje upozoravajući, da on plameno ljubi Rusiju i Slavenstvo i da se odrekao najblistavije karijere u ma kojoj drugoj državi, samo da bi pomogao Rusiji i ostalom Slavenstvu. I unatoč svega, sada se osjeća usamljen, a u Petrogradu nema nikog kome bi se s uspjehom mogao obratiti, da posreduje za njega, jer se navodno osjeća potpuno nevin.

U knjizi »Spomeni mojega života« Vatroslav Jagić, o »Bogišićevom sukobu sa studentima« piše:¹³ »Prijatelj Bogišić, koji se upravo žrtvovao da mi pomogne da dođem u Odesu, doživio je pod jesen godine 1871, upravo kad sam u Berlinu tuvio u glavu oblike sanskritskog jezika, vrlo neugodnu aferu sa svojim slušačima, koju je donekle sam skrivio ali je zacijelo bila umiješana i intriga njegovih milih kolega«. I Jagić citira Bogišićevo pismo u kojem piše, da je sveučilišni sud otpočeo svoju radnju, i da studenti na njegovu veliku radost bijahu kažnjeni veoma milostivo, a sud da je prebacio svu odgovornost na sveučilišnu upravu. Jagić zaključuje, da u Bogišićevom pismu nije sve kazano, i po njegovom mišljenju »sam incident nije bio tako bezazlen«.

¹¹ Riječ je o novinama iz druge polovine 1871. godine.

¹² To pismo nalazi se među spisima kutija 23 pod brojem 11.

¹³ Vatroslav Jagić, Spomeni mojega života, I, Beograd Srpska kralj. akademija, str. 179. Osim u navedenom djelu, Jagić je i u »Istoriji slavenske filologije« (Petrograd 1910, str. 869.) u nekoliko redaka vrlo neodređeno govorio o Bogišićevom sukobu sa studentima. Jagić je tom prilikom istakao da su o događajima bili razni komentari, i da je Bogišić bio nervno rastrojen.

Pod kraj godine 1871., Bogišić javlja Jagiću iz Peterburga:¹⁴ »Bijah u ministra, koji me veoma ljubazno primio, ali opazih da je i on pod uplivom peterburskog vulagrnoĝa liberalizma, koji je dakako i ne pitajući kako je događaj tekao na strani studenata«.

Imajući u vidu pomenuta mišljenja, o rektoru, sveučilišnim vlastima i profesorima s jedne, a studentske nemire i postupke protiv Bogišića s druge strane, nameće se misao, da to nije bio samo obični studentski bunt, nego da je on imao i svoju pozadinu, i u toj pozadini inicijatore sveĝa same profesore, odnosno političke partije kojima su oni pripadali. A studenti, odnosno njihov »bunt« bili su samo sredstvo u rukama profesora.

Bogišić je u jednoj pravnoj, stručno-napisanoj izjavi,¹⁵ svoj sukob sa studentima, a i čitav studentski bunt, povezao s izborima za primanje novih članova u profesorski zbor, koji su se održali na sveučilištu u Odesi 3. svibnja 1871. godine. Na tim izborima većina članova sveučilišnog savjeta, a među njima i Bogišić glasali su protiv primanja u profesorski zbor profesorā Poljakā Veriĝa i Cenkovskog. Dio članova savjeta glasao je za primanje spomenutih profesora, tako da je situacija u savjetu bila vrlo nezdrava i do krajnosti napeta. Grupa, koja je bila pobjeđena na izborima imala je podršku liberalno nastrojene javnosti, pa je u punom smislu koristila ondašnju štampu, šireći vijesti o nezdravoj situaciji na sveučilištu, o nezakonitom postupku kod izbora, pa je javnost bila veoma uzbuđena, a uzbuđenje se pojačavalo tim više, jer se radilo o profesorima priznatim stručnjacima. Od svibnja pa do listopada, u stupcima ondašnjih ruskih novina nizale su se vijesti i članci o »istorijama«, koje su postojale među profesorima odeskog sveučilišta. »Golos«, »Vjedomosti«, »Novorosijski telegraf« prednjačili su u donošenju zanimljivih vijesti sa sveučilišta. U »Novorosijskom telegrafu« broj 96 od 5. V. 1871. konstatirano je, navodno sa žaljenjem, da na sveučilište nisu primljeni najbolji stručnjaci-profesori prirodnih nauka, te da studenti ostavljaju Odesu i odlaze u druga mjesta. U »Vjedomostima« od 4. V. izvješćuje se, da studenti zbog rezultata izbora »samo što ne plaću« i primorani su da idu u Peterburg ili na druga sveučilišta, a u »Golosu« od 1. X. piše da »istorija« među profesorima sveučilišta još nije završena, jer oni pretpostavljaju lične ciljeve općima. Odmah zatim slijedila je žalopojka za najboljim profesorima stručnjacima iz prirodnih nauka.

Uz sve ovo zanimljiva je i činjenica, da su dvojica odbačenih profesora bili Poljaci, a prema Bogišićevim izjavama propoljska stranka na odeskom sveučilištu bila je veoma jaka. Bogišić je, predavajući historiju slavenskog zakonodavstva bio navodno prisiljen da širi negativna mišljenja o poljskoj inteligenciji, koja je imala jaki utjecaj na odeskom sveučilištu. Dakle čitava stvar dobila je i političku boju, jer je Bogišić, u svojim predavanjima, zatim glasanjem protiv profesorā Poljakā, a i svojim lojalnim stavom prema carskom režimu, nekako ispao

¹⁴ V. Jagić, o. c. str. 179.

¹⁵ Ta izjava nalazi se u omotu spisa kutija 23 pod brojem 11.

i neprijatelj Poljaka, pa je navukao i mržnju slobodoumne javnosti, koja je simpatisala s ugnjetenim Poljacima.

Čitava stvar komplicirala se i time, što ni među profesorima, koji su predstavljali većinu na izborima od 3. svibnja, nisu bili dobri odnosi. Tu u prvom redu dolazi odnos između Bogišića i rektora Leontoviča.

U pismu¹⁶ od 24. III. 1872. Bogišić javlja Jagiću: »Ne mogoh govoriti s Leontovićem, jer ja s njim ne govorim ima dva tri mjeseca«.

Ti odnosi »ne govorenja« tim su čudniji, jer je Leontović pomogao Bogišiću kod primanja Jagića na odesko sveučilište,¹⁷ a i inače bio je s njim u dobrim odnosima. Zategnuti odnosi s rektorom Leontovićem nastavili su se i u budućnosti. U pismu¹⁸ od 8. X. 1873. Jagić je pisao, da je Leontović učestvovao u nekoj novoj intrigi protiv Bogišića, a sam Bogišić, govoreći o Leontovičevoj kritici njegovog »Zbornika« zapisao je u svojoj autobiografiji da: »Kritika profesora Leontoviča, nosi na sebi lični karakter, pod krinkom naučnog tona i interesa«.¹⁹

Na optužbu, da je njegov postupak protiv studenta Bera, na predavanju od 16. X. 1871., izazvao studentske nemire, i doveo do zatvaranja sveučilišta, Bogišić je pokušao da se opravda, koristeći svoje pravničke sposobnosti.²⁰ Čitavu stvar povezao je, ne sa studentima, nego s profesorskim izborima od 3. svibnja. On je glasao s režimskom većinom protiv profesorā Poljakā, priznatih stručnjaka u prirodnim naukama. Rezultati izbora revoltirali su javnost, a i studente. Ali po Bogišiću, studente prirodoslovnog fakulteta, koji su i bili glavni inicijatori i učesnici demonstracija 20.-22. X. 1871. godine. Na sudu je dokazano, da u demonstracijama nisu učestvovali studenti prvog kursa pravnog fakulteta, a baš njima Bogišić je predavao 16. X., kada se i desio slučaj s Berom. Ozlojeđeni studenti mogli su isto tako demonstrirati i protiv ostalih članova većine, koji su glasali na izborima 3. V. Među tom većinom bio je i profesor Leontovič, a baš u kritičkim danima iza listopada 1871. godine, odnosi između profesora Bogišića i rektora Leontoviča nisu bili dobri, pa je prema tome i jedan utjecajni član izborne većine bio protiv Bogišića. Činjenica da je nekoliko Bogišićevih predavanja, iza studentskih demonstracija, bilo bolje posjećeno od predavanja ostalih profesorā²¹ navodi na misao da studenti pravnog fakulteta nisu ništa imali protiv svog profesora, ali ipak uslijed pritiska javnosti s jedne strane, a i samih sveučilišnih vlasti i nekih profesorā, s rektorom na čelu, s druge, Bogišić je bio primoran da napusti odesko sveučilište. U pismu²² od 5. III. 1872. on piše Jagiću, koji se tada nalazio u Rusiji, pred nastupom svog službovanja u Odesi: »Veoma mi je žao što Vas je zakašnjenje birokratsko dovelo u nepriliku, ali što ćete,

¹⁶ V. Jagić, o. c., str. 180.

¹⁷ Vidi pisma Jagićeva upućena Bogišiću, godišta 1870. i 1871.

¹⁸ Vidi korespondenciju Jagić-Bogišić.

¹⁹ Spomen-knjiga, drugi koncept autobiografije str. 49.

²⁰ Odgovor Bogišićev izložen je opširnije u sastavu »Dokladnaja zapiska« koji se nalazi među spisima kutija 23 pod brojem 11.

²¹ Točka 6. opširno napisane Bogišićeve izjave, kutija 23 pod brojem 11. (vidi »Dokladnaja zapiska«).

²² V. Jagić, o. c., str. 180.

dobro je da počnete učiti podnositi, »les petites miseres«, da Vas nepri-
gotovljena ne snađu silniji udarci kao što snađoše mene i kako će snaći
svakoga poštena čovjeka u ovijem stranama, koji svojim mjerilom
mjeri druge ljude«.Slične misli Bogišić iznosi i u drugom pismu bez da-
tuma:²³ »Iz pisma Grigoroviču uvjerio sam se da ste uz dobra majstora
u Peterburgu (misli Sreznjevskog) u odnosu na politiku s ruskim knji-
ževnicima. Ja te politike ne znadijah te nagrajsah«. O Bogišićevoj ne-
zgodi Jagić je izravno zabilježio u svojim »Spomenima«²⁴ »Tečaj stvari
dokazao je toliko, da je Bogišić smatrao svoj daljnji boravak u Odesi
nemogućim, i mjesto da nastavi predavanja 1871./1872. on zatraži i dobi
»komandirovku« na Kavkaz«.

Poslije Kavkaza, Bogišić je u svojstvu ruskog sveučilišnog profesora,
dugo godina radio na crnogorskom civilnom zakoniku, i unatoč po-
novljenih poziva s odeskog sveučilišta (1875 i 1884)²⁵ nije se povratio.

²³ Ibid., str. 180.

²⁴ Ibid., str. 180.

²⁵ Spomen-knjiga, str. 95, 96.

R é s u m é

BOGIŠIĆ À ODESA EN 1871

Aux archives de la Bibliothèque Bogišić à Cavtat, une liasse contenant des lettres et des documents et portant mention: «Les troubles d'étudiants», nous renseigne sur les causes de l'agitation parmi les étudiants d'Odessa en 1871 et du conflit de Bogišić avec les étudiants, quelques professeurs et les autorités universitaires de cette ville. Il en résulte que Bogišić avait voté, avec les partisans du régime contre l'élection de deux Polonais, professeurs très renommés d'histoire naturelle. Après les élections, une effervescence de plus en plus prolongée s'était accentuée parmi les étudiants de l'Université. La presse d'alors s'en est occupée en attaquant certains professeurs y compris Bogišić. En vain celui-ci a-t-il tâché de se justifier. Sous la pression de l'opinion publique et sans appui auprès des autorités universitaires, il fut obligé de quitter Odessa.